

Implementation Force (IFOR) en Stabilization Force (SFOR)

Duur: IFOR 20 december 1995 - 20 december 1996;

SFOR 20 december 1996 - 2 december 2004

Aantal militairen: IFOR 5.074; SFOR 22.660

Dapperheidsonderscheidingen: geen

Dodelijke slachtoffers: 8

Achtergronden

De presidenten van Kroatië, Servië en Bosnië toonden zich medio september 1995 onder Amerikaanse en Russische druk bereid mee te werken aan een vredesregeling die uitging van het behoud van de territoriale integriteit van Bosnië. Na het ingaan van een staakt-het-vuren in Bosnië-Herzegovina op 14 oktober 1995 konden de onderhandelingen in alle ernst beginnen. Een maand onderhandelen leverde een *General Framework Agreement for Peace in Bosnia and Herzegovina* (GFAP) op, beter bekend als het Dayton-akkoord, dat op 14 december 1995 in Parijs werd ondertekend.

Het VN-mandaat, de taken en de organisatie van IFOR/SFOR

De Veiligheidsraad sanctioneerde op 15 december 1995 in resolutie 1031 de oprichting van de *Implementation Force* (IFOR), die operatie *Joint Endeavour*, een zogeheten *chapter seven*-operatie moest gaan uitvoeren. IFOR was een robuuste 60.000 militairen sterke multinationale NAVO-implementatiemacht onder éénhoofdige leiding. Zij moest toezien op de handhaving van het staakt-het-vuren, op de afbakening van een *Inter-Entity Boundary Line* tussen de Servische en Moslim-Kroatische gebieden, met aan weerszijden een twee kilometer brede *Zone of Separation* waarin zich geen troepen of wapentuig van de drie voormalige strijdende partijen mochten bevinden, en op de kantonnering van de militairen en hun zware wapens. IFOR mocht daarbij indien nodig geweld gebruiken. IFOR moest daarnaast – meer in het algemeen – orde en rust brengen en zo de uitvoering van het civiele deel van het vredesakkoord mogelijk maken. Een kleinere *Stabilization Force* (SFOR) lostte IFOR na een jaar af en voerde operatie *Joint Guard* uit, vanaf juni 1998 operatie *Joint Forge* geheten.

Generaal G.A. Joulwan, de NAVO-opperbevelhebber in Europa, wees in december 1995 de NAVO-commandant van de *Allied Forces in Southern Europe* (AFSOUTH) aan als de commandant van de land-, lucht- en zeestrijdkrachten van IFOR, met het hoofdkwartier in Sarajevo. Onder hem stonden de drie commandanten van land-, lucht- en zeemacht elk met hun eigen hoofdkwartier. Generaal Joulwan besloot eind 1996, met SFOR in het verschiep, de commandovoering van IFOR te stroomlijnen. De

commandant van IFOR (en vervolgens SFOR) zou voortaan rechtstreeks sturing geven aan de land-, lucht- en zeestrijdkrachten. Het personeel voor het nieuwe hoofdkwartier werd vanaf 20 november geleverd door de *Land Forces Central Europe* (LANDCENT).

Bosnië was door de NAVO verdeeld in drie sectoren, elk beheerd door een *Multinational Division* (MND). De Fransen, Amerikanen en Britten leverden respectievelijk de divisiehoofdkwartieren voor de MND *Southeast* in Mostar, de MND *North* in Tuzla en de MND *Southwest* in Gornji Vakuf. Het hoofdkwartier van de MND *Southwest* verhuisde op 30 april 1996 naar Banja Luka om zo de samenwerking te vergemakkelijken met de internationale organisaties die zich daar al bevonden. De divisiegebieden waren onderverdeeld in brigade- en bataljonsvakken.

Het aantal militairen in Bosnië-Herzegovina werd met de overgang van IFOR naar SFOR teruggebracht tot ongeveer 32.000. Daarnaast verdween binnen de MND *Southwest* de brigadestructuur. De *battlegroups* – zoals de Britten een versterkt en logistiek zelfstandig bataljon noemden – werden rechtstreeks opgehangen aan het divisiehoofdkwartier. De raad besloot op 25 oktober 1999, vanwege de sterk verbeterde veiligheidssituatie in Bosnië, de omvang van SFOR terug te brengen tot ruim 20.000 militairen. Eind 2002 daalde de omvang van SFOR opnieuw, ditmaal tot 12.000 mannen en vrouwen. De *Multinational Divisions* werden op 1 januari 2003 gereorganiseerd tot brigades: de *Multinational Brigades North, Southeast* en *Northwest* (voorheen MND *Southwest*). De commandant van SFOR kon vanaf dat moment ook beschikken over tactische reservestrijdkrachten, alsmede een strategische reserve – waaronder een Nederlands mariniersbataljon – die zich buiten Bosnië-Herzegovina bevond. De Europese Unie nam de vredesmissie in Bosnië op 2 december 2004 over van de NAVO.

Het Nederlandse aandeel in IFOR/SFOR

De Nederlandse militairen bij de hoofdkwartieren van IFOR/SFOR

Nederland vulde in februari 1996 135 militaire functies bij de hoofdkwartieren van de land-, lucht- en zeestrijdkrachten. Daarnaast waren Nederlandse militairen actief in de logistieke hoofdkwartieren van IFOR in Split en Zagreb, alsook bij de hoofdkwartieren van de Britse divisie in Gornji Vakuf en de Britse brigade in Sipovo. Het aantal Nederlanders bij de hoofdkwartieren steeg gestaag tot 182 in januari 1997 en daalde daarna – in het verlengde van de aflossing van IFOR door de kleinere SFOR – tot iets boven de 100 militairen.

Bij het IFOR/SFOR-hoofdkwartier opereerde een *National Support Element Netherlands*, belast met de logistieke ondersteuning van alle Nederlanders in de internationale staven, en een *Netherlands Intelligence Cell*, die inlichtingen vergaarde voor de Nederlandse eenheden en het Ministerie van Defensie. SFOR had daarnaast nog twee bijzondere Nederlandse eenheden in de gelederen: een lijnpeloton dat verantwoorde-

lijk was voor de verbindingen van het hoofdkwartier en een transportpeloton dat belast was met het onderhoud en vervoer van de mobiele commandopost van SFOR. Negen ‘verbindelaars’ waren in de havenstad Ploce geplaatst – een logistiek overslagpunt voor de Franse, Italiaanse en Spaanse eenheden van MND *South-East* – en bedienden aldaar het Cronos-communicatiesysteem.

Enkele Nederlandse officieren werden op hoge functies geplaatst, zoals de brigadegeneraal H.J.M. Noordhuizen die van 1 juli 1996 tot medio november 1996 als *chief G5/Civil Affairs* werkzaam was. De brigade-generaals M.A. van Ulden en P.P. Sonnenschein vervulden van 28 oktober 1996 tot en met 29 mei 1998 in Zagreb de functie van *chief combined joint cell logistics*, terwijl brigade-generaal F.J.A. Pollé van 19 juni 1998 tot 3 juni 1999 commandant van het hoofdkwartier in Zagreb was. Daarnaast stelde Nederland van november 2000 tot november 2002 en van december 2003 tot juli 2004 achtereenvolgens de brigade-generaals P.J.M. van Uhm, A.J.M. Strik, W. Bek, H.M. van Lent en A.C. Oostendorp ter beschikking als *Joint Military Advisor* (JMA) van het hoofdkwartier SFOR (in de tussenliggende periode bezette een Nederlandse kolonel de stoel van *Chief Plans JMA*). Nederland vulde gedurende langere tijd een tweetal kolonelsstoelen, te weten de *director land operations* in de periode van december 1995 tot februari 2004 en de *chief J8 (control)* van december 1999 tot februari 2004.

Canada, Groot-Brittannië, Nederland en Tsjechië spraken begin 2000 af bij toerbeurt de divisiecommandant, de plaatsvervangend divisiecommandant, een assistent chef-staf operatiën en een assistent chef-staf *support* te leveren aan de staf van de MND *South-West*. Per 1 januari 2003 gereorganiseerd tot MNB *Northwest*. De laatstgenoemde twee functies werden in februari 2001, nadat Tsjechië had aangegeven geen prijs meer te stellen op een van de staffuncties, samengevoegd. Elk land nam daarnaast voor de gehele divisie één of meerdere operationele taken voor zijn rekening. Zo leverde de Koninklijke Landmacht verbindingspersoneel, terwijl de Koninklijke Luchtmacht van januari 2001 tot juni 2004 helikopters inzette. Nederland stelde ook een stafwachtpeloton ter beschikking dat belast werd met de bewaking van het hoofdkwartier, de *Banja Luka Metal Factory*. Per half jaar verplaatste een peloton zich voor drie maanden vanuit Nederland naar Bosnië om deze taak op zich te nemen.

Commandant MND Southwest

genm J.A. van Diepenbrugge (19 september 2001 - 17 september 2002)

Het contingentscommando IFOR/SFOR

In de UNPROFOR/UNPF-periode was de functie van Nederlands contingentscommandant (Contco) een ‘bijbaan’ geweest. Met de komst van IFOR/SFOR werd dit een fulltime betrekking. De contingentscommandant werd in zijn werkzaamheden bijgestaan door een vrij omvangrijke staf (op 30 mei 1996 34 militairen). De commandant functioneerde bovenal als de ‘oren en ogen’ van de minister van Defensie. Hij voor-

zag het Defensie Crisis Beheersings Centrum (DCBC) van het Ministerie van Defensie van informatie over het verloop van de operatie en de taakvervulling door de Nederlandse eenheden. Daarnaast was er nauw contact met de operationele staven van de Koninklijke Landmacht (KL), Koninklijke Luchtmacht (KLu), Koninklijke Marine (KM) en Koninklijke Marechaussee (KMar) op personeels- en materieelgebied. De contingentscommandant was daarnaast als vanouds belangenbehartiger van de Nederlandse militairen in voormalig-Joegoslavië. Het contingentscommando regelde verder de ontvangst en begeleiding van bezoekers.

Het contingentscommando werd na de overgang van IFOR naar SFOR uitgebreid met de brigade marechaussee (zie onder) en een groep die het beheer van de compound in Busovaca (de locatie van 'Hotel Nunspeet') van het per 2 december 1996 opgeheven logistiek en transportbataljon overnam. De sterkte van het contingentscommando steeg hiermee tot 79 militairen. De omvang van SFOR werd in de eerste helft van 1999 met tien procent gereduceerd. De omvang van het contingentscommando daalde daardoor in mei tot 54 personen. Het commando was daarvoor, op 15 januari 1999, al verhuisd naar de compound van de logistieke compagnie elders in Busovaca. Het contingentscommando verhuisde op 12 augustus 2000 naar de *Banja Luka Metal Factory*. De brigade van de Koninklijke Marechaussee bestond in 1996 uit twaalf 'groene' en veertien 'blauwe' marechaussees, verdeeld over Santici (staf), Busovaca, Sisava en Split. De brigadestaf moest – vanwege de opheffing van de compound – in augustus 1996 verhuizen naar het contingentscommando in Busovaca. De 'blauwe' marechaussees waren met de algemene politiedienst belast. De 'groene' marechaussees voerden verkeers-, snelheids- en konvooiconroles uit en begeleidden waardetransporten. De 'groene' marechaussees ondersteunden bovendien vanaf april 1996 de UNIPTF bij het oprollen van alle illegale gemotoriseerde controleposten van lokale autoriteiten. De 'groene' en 'blauwe' marechaussees werden met de overgang van IFOR naar SFOR samengevoegd. De omvang van de brigade nam daarbij af tot achttien marechaussees, om medio 2000 weer te stijgen naar vijftientig. De brigade verloor op 24 november 1996 opperwachtmeester H. Eijkenboom.

Contingentscommandanten IFOR/SFOR

bgen H.F. Coopmans (20 december 1995 - 29 juni 1996)
bgen P.J.E.J. Striek (29 juni 1996 - 29 oktober 1996)
bgen H.D. Mammen (29 oktober 1996 - 13 december 1996)
bgen E.M.L.H. Termont (13 december 1996 - 6 juni 1997)
bgen J.G. Eijzenbach (6 juni 1997 - 6 december 1997)
bgen G.H.W. de Gilde (6 december 1997 - 23 mei 1998)
bgen B. Dedden (23 mei 1998 - 21 november 1998)
bgen G.H.W. de Gilde (21 november 1998 - 16 mei 1999)
bgen H.A.J. Bokhoven (16 mei 1999 - 15 juni 1999)
kol L. Noordzij (15 juni 1999 - 7 november 1999)

kol R.H. Sandee (7 november 1999 - 1 april 2000)
bgen W.M. Verschraegen (1 april 2000 - 4 november 2000)
cdre J.T. Broedersz (4 november 2000 - 26 april 2001)
bgen P.J. Kautz (26 april 2001 - 24 oktober 2001)
kol A.V.C.M. van Nassau (24 oktober 2001 - 25 april 2002)
kol H.A.M. Heesakkers (25 april 2002 - 22 oktober 2002)
kol J. Hardenbol (22 oktober 2002 - 23 april 2003)
lkol A.C. van Vliet (23 april 2003 - 22 oktober 2003)
lkol D.G. Stallinga (22 oktober - 21 april 2004)
lkol J. de Geest (21 april 2004 - 20 oktober 2004)
lkol R.P. van Wieren (20 oktober 2004 - 2 december 2004)

Het gemechaniseerd bataljon IFOR/SFOR

De kern van het eerste gemechaniseerde IFOR-bataljon (Mechbat) bestond uit twee pantserinfanteriecompagnieën (totaal 258 militairen) en een staf, staf- en verzorgingscompagnie (SSV-compagnie). De SSV-compagnie werd uitgebreid tot 310 militairen en had, naast ondersteunend en verzorgend personeel, een pantservedkenningspeloton, een mortierpeloton met vier vuurmonden van 120 mm en een peloton van het Korps Commandotroepen (KCT) in haar gelederen. De twee pantserinfanteriecompagnieën vormden, tezamen met een tankeskadron (117 militairen) en antitank- en geniesecties, drie gemengde teams (A-, B- en C-team). Mechbat had daarmee een totale sterkte van 866 militairen. De omvang van het Nederlands bataljon steeg naar 1.035 militairen in de tweede helft van 1997 en daalde daarna geleidelijk naar zo'n 550 tot 600 militairen in de periode 2001-2004.

De uitrusting van het bataljon – onder meer 14 Leopard II-tanks, 22 YPR-pantservoertuigen met 25 mm kanon, 37 YPR-pantservoertuigen met .50 mitrailleur en zes YPR-pantservoertuigen met het draadgeleide TOW-antitankwapen – werd medio december 1995 ingescheept. De eerste groep IFOR-militairen vertrok op 27 december naar Bosnië. Het merendeel van de overige militairen (824 mannen en vrouwen) volgde de eerste week van januari 1996. Een KCT-peloton ging de hoofdmacht van het bataljon vooraf om verkenningen in het beoogde Nederlandse inzetgebied uit te voeren. Na aankomst van de hoofdmacht kreeg het peloton vooral verkennings- en beveiligingstaken opgedragen. De andere onderdelen van het bataljon namen deze taken echter geleidelijk over, waardoor het KCT-peloton eind april tot twee ploegen van acht commando's en enkele staffunctionarissen kon worden teruggebracht. Het KCT-peloton werd in juni 1996 in zijn geheel teruggetrokken.

Mechbat kreeg een bataljonsvak in de Britse MND *South-West* onder beheer. De bataljonscommandant richtte zijn commandopost hoog op het Vlastic-massief in sporthotel Babanovac te Sisava in. B- en C-team van Mechbat kregen respectievelijk Jajce en Knesevo (Skender Vakuf) toegewezen als operatiebasis. A-team was in eerste instantie bataljonsreserve. De commandant van de Britse brigade waaronder Mechbat res-

sorteerde, besloot echter ook A-team een eigen operatiegebied te geven. Elk team zou dan gekoppeld zijn aan één van de voormalige strijdende partijen: Team Jajce aan de Bosnische Kroaten, Team Knezevo aan de Bosnische Serviërs en Team Novi Travnik aan de Moslims, hoewel in Novi Travnik ook veel Bosnische Kroaten aanwezig waren. De SSV-compagnie in Novi Travnik maakte op 3 februari 1996 plaats voor A-team en voegde zich bij het bataljonscommando in Sisava.

De grenzen van het Nederlandse bataljonsvak werden het eerste half jaar tot tweemaal toe gewijzigd. Allereerst schiep de MND *South-West* op 4 februari 1996 helderheid in het verloop van de westelijke vakgrenzen. Vervolgens werd een compagnie van het Britse *Queen's Lancers Regiment* (QLR) op 16 maart ingedeeld bij het Nederlandse bataljon en verantwoordelijk gesteld voor de *Vitez-pocket*. Team Novi, dat tot die tijd verantwoordelijk was geweest voor het gebied rond Vitez, breidde zijn operatiegebied daarop naar het westen uit met Donji Vakuf en Bugojno. De commandant van het Britse regiment kreeg op 4 mei het bevel over zijn compagnie terug, maar Britse militairen zouden tot 3 november 1996 in de *Vitez-pocket* actief blijven. Pas op die datum werd het gebied weer bij het Nederlandse bataljonsvak gevoegd.

Mechbat controleerde de naleving van het Dayton-akkoord door patrouillegang en het inrichten van al dan niet mobiele *checkpoints* (onder meer *Ace Base* en *Point Bravo*) die de aftocht van alle militairen van de voormalige strijdende partijen en hun wapens uit de *Zone of Separation* moesten bewaken. Het Nederlandse bataljon was daarnaast verantwoordelijk voor het markeren en ruimen van mijnen en het onderhouden van contacten met de lokale militaire en burgerautoriteiten. De uitvoering van de militaire component van het akkoord verliep in grote lijnen voorspoedig. Het staakt-het-vuren hield stand en de militairen van de voormalige strijdende partijen trokken zich op tijd terug uit de *Zone of Separation* en uit de gebieden binnen het Nederlandse bataljonsvak die de partijen aan elkaar moesten overdragen. Alleen de kantonnering van troepen en zware wapens verliep in eerste instantie minder voorspoedig. Het Nederlandse bataljon kon echter vanaf 11 maart 1996 periodiek controles uitvoeren in de kantonningslocaties en de fabrieken voor wapens en ander militair materieel binnen zijn sector. Overtollig wapentuig en militair materieel werd in opdracht van IFOR/SFOR voor vernietiging afgevoerd. Nadat de kantonnering was voltooid, waren de voormalige strijdende partijen verplicht troepenverplaatsingen en oefeningen van te voren te melden aan IFOR/SFOR.

De taken van IFOR verschoven in april 1996 geleidelijk van militair naar meer civiel getinte opdrachten. Mechbat hield zich in toenemende mate bezig met het verzekeren van het vrije verkeer van personen, de terugkeer van vluchtelingen, het localiseren van oorlogsmisdadigers en het ondersteunen en het leveren van beveiligingssteun aan civiele organisaties zoals de *United Nations International Police Task Force* (UNIPTF), het Internationaal Tribunaal en de *United Nations High Commissioner for Refugees* (UNHCR). De veranderende taken weerspiegelden zich vanzelfsprekend ook in het operationele optreden van Mechbat. De permanente en semi-permanente

checkpoints, speciaal ingesteld om de terugtrekking en kantonnering te kunnen controleren, werden geleidelijk opgeheven. Elders in het Nederlandse bataljonsvak werden permanente pelotonsbases ingericht, die dienden als uitvalsbases voor sociale patrouilles. Deze bases werden bemand door minimaal een sectie (tien tot twintig militairen) en maximaal een peloton (circa dertig militairen). In het gebied van Team Knezevo waren de wegen schaars en soms erg slecht berijdbaar. Een pelotonsbasis was hier een *must*. Op 30 mei 1996 werd daarom in Celinac een sectie geplaatst. Team Jajce had oorspronkelijk geen pelotonslocatie. Een sectie van dit team nam op 11 juli echter de basis in Donji Vakuf over van Team Novi. Een andere sectie van het team richtte vervolgens een basis in het dorp Guca Gora in. De pelotonsbasis in Donji Vakuf zou op 7 september 1996 door Team Knezevo worden ontruimd om plaats te maken voor de herstelcompagnie, die noodgedwongen de opgeheven compound in Santici moest verlaten. Zowel Team Novi als Team Jajce bemanden daarnaast een relayeestation (respectievelijk R0A en R0B), om ervoor te zorgen dat overal in het gebied radioverbindingen mogelijk waren.

De tweede helft van 1996 stond vooral in het teken van de landelijke verkiezingen op 14 september 1996. In augustus en september ondersteunde Mechbat in operatie *Resolute Irene* de Organisatie voor Veiligheid en Samenwerking in Europa (OVSE) bij het organiseren en uitvoeren van de verkiezingen. De verkiezingen zelf verliepen voorspoedig. In oktober en november 1996 had Mechbat de handen vol aan de operaties *Comet* en *Meteor*. Team Knezevo probeerde gedurende operatie *Comet* voldoende bewijzen te verzamelen om de daders van brandstichtingen, gericht tegen de terugkeer van vluchtelingen, te kunnen berechten. Alle teams van Mechbat namen deel aan operatie *Meteor*, die tot doel had de lokale politiebureaus te controleren op de aanwezigheid van niet-geregistreerde wapens en munitie.

De Nederlandse regering besloot op verzoek van de NAVO ook aan SFOR een substantiële bijdrage te leveren. Naast een staf, staf- en verzorgingscompagnie bestond Mechbat uit twee teams, een geniecompagnie (sinds 26 juni 1997 levert Bulgarije een van de vier geniepelotons), een logistieke compagnie (met onder meer de verbandplaats te Novi Travnik en het POD-peloton in Split), een groep van de Explosieven Opruimings Dienst (EOD), een verkenningspeloton, een mortierpeloton en enkele ploegen voor *forward air control* (FAC), bedoeld om vliegtuigen naar hun doel te praten.

Het Nederlandse bataljonsvak onderging met de overgang van IFOR naar SFOR in december 1996 grote wijzigingen. Het bataljon handhaafde zijn teams in Novi Travnik en Knezevo, maar trok zich terug uit Jajce en het omliggende gebied. Eind december 1996 droeg het bataljon een klein gebied rond de plaats Fojnica in het zuiden van het bataljonsvak vanwege de slechte bereikbaarheid over aan de MND *South-East*. Kort daarop trok het bataljon zich terug uit de pelotonspost in Celinac. Pas op 8 februari 1997 nam Mechbat weer een pelotonsbasis in gebruik, ditmaal in Maslovaré,

waar 36 militairen werden gelegerd. Team Novi plaatste secties in Guca Gora (tot 24 februari 1997), Vitez en R0A (R0B lag in het door het derde team opgegeven vak). De voormalige strijdende partijen leefden de militaire afspraken van het Dayton-akkoord ook in 1997 goed na. Zij zochten dat jaar weer zeer voorzichtig toenadering tot elkaar. De drie commandanten van de voormalige strijdende partijen in het Nederlandse bataljonsvak ontmoetten elkaar op 12 februari 1997 voor het eerst te Sisava. Dit gebeurde onder het toeziend oog van de SFOR-commandant en de Britse divisiecommandant. Beiden waren in Sisava aanwezig om hun condoleances over te brengen vanwege de dood van de soldaten-1 R.P. Wind en C.D. van der Linden, die een dag eerder met hun pantservoertuig van een heuvel waren gestort. Zeven andere inzittenden raakten gewond. Het samenzijn van de drie commandanten werd in de daaropvolgende jaren geïnstitutionaliseerd in de vorm van een Joint Military Commission, die regelmatig bijeenkwam om onderling militaire zaken te coördineren.

Mechbat had zijn handen vol aan het ondersteunen van de civiele maatregelen van het vredesakkoord. Een van de moeilijkste taken voor de Nederlandse SFOR-bataljons was de ondersteuning van civiele organisaties die de terugkeer van vluchtelingen en ontheemden naar gebieden met een vijandige bevolking begeleidden. Formeel was de terugkeer van vluchtelingen een taak van de lokale politie en de UNIPTF. De ongewapende UNIPTF'ers waren echter niet in staat ernstige ordeverstoringen de kop in te drukken, terwijl de inzet van het zwaarbewapende SFOR in deze situaties vaak als een te grof instrument werd gezien. Het Ministerie van Defensie versterkte daarom op 31 augustus 1997 – in het kader van de gemeenteraadsverkiezingen op 13 en 14 september – het bataljon met een compagnie mariniers (191 militairen) bestaande uit vier pelotons, die ook als *Crowd & Riot Control*-eenheden (CRC) konden worden ingezet. Twee pelotons werden ingedeeld bij het team in Novi Travnik, een peloton bij Team Knesevo, het vierde peloton was bataljonsreserve en verbleef in Sisava. De marinierscompagnie keerde op 22 oktober terug naar Nederland. De inzet van de mariniers werd positief beoordeeld, zodat op 22 oktober en 6 november twee nieuwe marinierspelotons in Bosnië arriveerden voor orbewakingstaken.

Een taak met zowel militaire als civiele aspecten was het – in positieve zin – beïnvloeden van de houding van de bevolking ten opzichte van SFOR via de *SFOR Information Campaign*. Tijdens operatie *Joint Endeavour* (IFOR) hadden de brigades deze taak voor hun rekening genomen. De Britse divisiecommandant besloot met het verdwijnen van de brigades in december 1996 de bataljons met de voorlichtingscampagnes te belasten. Een *information operations*-officier nam deze taak vanaf begin 1997 als nevenfunctie voor zijn rekening. Pas in mei 1998 werd een aparte functionaris voor deze taak aangewezen. Het toegenomen belang van de civiele aspecten van het Dayton-akkoord bleek ook uit de groeiende aandacht voor de civiel-militaire samenwerking (*Civil-Military Co-operation: CIMIC*). De Sectie 5 van de bataljonsstaf is van oudsher belast met deze taak. De sectie kreeg naast een groep liaisonofficieren die op alle niveaus contacten onderhield met civiele autoriteiten, een *Tactical Support*

Team in haar gelederen dat onder meer inlichtingen verzamelde over het economisch ontwikkelingsniveau van een bepaald gebied. De Sectie 5 coördineerde ook de aanbesteding en uitvoering van de infrastructurele Pronk-projecten (genoemd naar de toenmalige minister van Ontwikkelingssamenwerking J.P. Pronk).

De tweede helft van 1997 stond vooral in het teken van de gemeenteraadsverkiezingen en de daaropvolgende installatie van de gemeenteraden. De grenzen van het Nederlandse bataljonsvak werden op 15 juli 1997 met het oog op de komende verkiezingen in het oosten en zuiden, overeenkomstig de gemeentegrenzen, iets gecorrigeerd ten gunste van de MND *North* en MND *South-East*.

Team Knezevo bezette daarnaast de pelotonspost in Maslovare, terwijl Team Novi van 10 maart tot 14 april 1998 de pelotonspost Santici bezette. Het bataljon leverde op 17 december 1997 beveiligingssteun tijdens operatie *Iron Glance*, toen leden van de bijzondere bijstandseenheid van het Korps Mariniers in Vitez twee van oorlogsmisdaden verdachte Bosnische Kroaten – Anto Furundzija en Vlatko Kupreskic – arresteerden. Militairen van het KCT verzamelden in de maanden voorafgaand aan de arrestatie een belangrijk deel van de inlichtingen. De arrestatie van eerstgenoemde persoon verliep zonder problemen. Bij de arrestatie van Kupreskic werd over en weer geschoten, waarbij de Kroaat driemaal werd geraakt. Furundzija werd in hoger beroep veroordeeld tot tien jaar celstraf, terwijl Kupreskic in hoger beroep werd vrijgesproken. Team Novi zag er na de arrestatie op toe dat de gemoederen niet te hoog opliepen. Het beleid van de Hoge Vertegenwoordiger in Bosnië was in 1997 onder meer gericht op het buitenspel zetten van de extreem-nationalisten in de Bosnisch-Servische politiek. Het jaar 1998 stond in het teken van de versterking van het federale bestuur in Bosnië door invoering van één muntsoort, één vlag en één type kentekenplaat voor motorvoertuigen. Het Nederlandse bataljon moest erop toezien dat ook alle militaire voertuigen het nieuwe ‘neutrale’ kenteken zouden voeren.

Op 23 mei 1998 nam alweer de vierde Nederlandse SFOR-lichting de gebiedsverantwoordelijkheid op zich. De twee marinierspelotons voor *Crowd & Riot Control*-taken werden afgelost door een peloton pantserluchtdoelartilleristen. SFOR 4 had daarnaast wederom een KCT-peloton in de gelederen. Het optreden van de Limburgse Jagers in Bosnië werd vooral bepaald door het verzet van de verschillende bevolkingsgroepen tegen de terugkeer van vluchtelingen.

De effectiviteit en flexibiliteit van SFOR werd in de loop der jaren op een aantal manieren verbeterd. De commandant van SFOR besloot in dit kader medio 1998 tot oprichting van de *Multinational Specialised Unit* (MSU). Deze 350 militairen sterke eenheid vormde een aanvulling op de ongewapende UNIPTF’ers en de meer in de traditionele ME-rol opererende *Crowd & Riot Control*-eenheden van de *battlegroups*. De MSU moest door intensieve patrouillegang en gerichte preventieve operaties het ontstaan van spanningen in zogenaamde *hotspots* helpen voorkomen. De MSU liet ook in het Nederlandse bataljonsvak, waar vooral de Vitez-pocket een belangrijke *hotspot* was, regelmatig haar gezicht zien.

De commandant van de MND *South-West* achtte het op zijn beurt wenselijk delen van de *battlegroups*, door middel van zogenoemde *surge*-operaties, ook buiten het eigen verantwoordelijkheidsgebied in te zetten. De divisiecommandant kon zo, ondanks een daling van het totale aantal militairen binnen de divisie, eenheden daar waar nodig concentreren. De inzet van deze eenheden in de al eerder genoemde *hotspots* werd in april 1999 door de divisiecommandant geïnstitutionaliseerd (operatie *Carbon*). Mechat kreeg in de laatste maanden van 1998 te maken met oplopende spanningen als gevolg van de NAVO-acties in Kosovo. Uit voorzorg bepaalde de commandant van SFOR dat alle militairen van de vredesmacht buiten de compound helm en scherfvest moesten dragen, terwijl ze zich met minimaal twee voertuigen tegelijk en twee chauffeurs per voertuig moesten verplaatsen. Daarnaast voerde SFOR het aantal patrouilles op en werd de wacht bij alle SFOR-locaties versterkt. De strategische reserve van SFOR, waaronder een Nederlands bataljon mariniers, werd in verhoogde staat van paraatheid gesteld. Een aanpassing van de zogenoemde *alert-state* was in tijden van spanning een vanzelfsprekendheid. Ook naar aanleiding van de aanslagen op het World Trade Center en het Pentagon werden extra beveiligingsmaatregelen genomen. Zo werden onder meer de werk- en slaapverblijven van de Nederlandse militairen versterkt met hesco's (met puin of zand volgestorte groot formaat zakken). Het bataljon dat in mei 1999 de fakkel overnam had geen verbandplaats meer in de gelederen, omdat deze per 1 mei was ondergebracht in een multinationalaal hospitaal te Sipovo. Het hospitaal kreeg een Britse commandant en een Nederlandse plaatsvervanger. In Novi Travnik bleef wel een hulppost achter.

Een compagnie bestaande uit twee Nederlandse pelotons en een Brits peloton werd van 26 tot en met 31 juli 1999 in de omgeving van de Bosnische hoofdstad Sarajevo ingezet om een topontmoeting over de toekomst van de Balkan te beveiligen, terwijl een detachement van 52 militairen van 1 tot en met 15 december 1999 het SFOR-hoofdkwartier in Ilidza bewaakte. Het verblijf van SFOR 7 (7 november 1999 - 7 mei 2000) in Bosnië stond bovenal in het teken van de herstructurering en inkrimping van SFOR. De militairen van het mortierpeloton kregen dan ook ter elfder ure te horen dat ze niet mee mochten naar Bosnië, maar op afroep in Nederland beschikbaar zouden blijven. De inzetbaarheid van het peloton werd tot 2004 elk jaar twee tot drie keer getest. Het Ministerie van Defensie hield in Nederland op verzoek van SFOR ook een CRC-peloton achter de hand.

Het aantal *battlegroups* binnen de MND *South-West* daalde als gevolg van de herstructureringen van zeven naar vier. De Nederlandse regering besloot vervolgens op 26 november 1999 de Nederlandse militairen terug te trekken uit Kosovo en de Nederlandse militaire inspanning op de Balkan te concentreren in Bosnië. Groot-Brittannië trok zich op hetzelfde moment terug als *lead-nation* binnen de MND *South-West*. De Nederlandse regering toonde zich, evenals Canada, bereid een grotere rol binnen deze divisie op zich te nemen. Nederland leverde sinds juli 2000 naast het gemechaniseerde bataljon, een verbindingseenheid en extra personeel voor het multina-

tionale divisiehoofdkwartier. De Nederlandse bijdrage aan SFOR steeg daardoor van ongeveer 1.100 militairen in mei naar 1.431 (exclusief het F-16 detachement in Amendola en de Nederlandse maritieme bijdrage) in augustus 2000.

Mechbat droeg op 20 april 2000 in het kader van de herstructurering van SFOR het Bosnisch-Servische deel van het bataljonsvak (zie kaart pag. ???) over aan een Britse eenheid. Het Nederlands team verhuisde vervolgens van Obodnik en Knezevo naar de nieuwe Nederlandse compound in Bugojno. Het Nederlandse operatiegebied werd op 24 april dienovereenkomstig uitgebreid met de gemeentes Jajce, Donji Vakuf, Bugojno en Gornji Vakuf. De bataljonscommandant kreeg daarmee de verantwoordelijkheid voor bijna het gehele Kanton 6: alleen de gemeentes Kiseljak en Fojnica lagen buiten het Nederlandse operatiegebied. Naast de burgemeesters werd nu ook het kantonnale bestuur een belangrijke gesprekspartner voor de Nederlandse militairen.

Het versterkte bataljon dat op 7 mei 2000 de fakkel overnam van SFOR 7 bestond uit een staf, staf- en verzorgingsondersteuningseskadron, een team in Bugonjo, een team in Novi Travnik en een geniecompagnie (inclusief een Bulgaars geniepeloton). De logistieke compagnie verdween uit de organisatie van het bataljon, haar taken werden ondergebracht in een nieuw logistiek verband: 1(NL)NSE SFOR (zie pag. ???). Team Novi nam naast de gebruikelijke taken in het operatiegebied ook de bewaking van het divisiehoofdkwartier in Banja Luka voor zijn rekening, terwijl Team Bugojno op verzoek een wachtdetachement voor het SFOR-hoofdkwartier moest kunnen leveren.

Sinds januari 2001 leverde Nederland telkens voor een periode van drie maanden een stafwachtpeloton dat de bewaking van het divisiehoofdkwartier de *Banja Luka Metal Factory* op zich nam, de bewakingstaak bij het SFOR hoofdkwartier kwam te vervallen. Beide teams bemanden daarnaast een relayeerstation (R0A en R0B). De bataljonsstaf verhuisde in de laatste week van augustus van Sisava naar Bugojno. In Jajce richtte Mechbat een pelotonshuis in om het directe contact met de bevolking te vergroten. Hier bevonden zich doorgaans twaalf tot veertien militairen.

In de eerste jaren van het nieuwe millennium kreeg het takenpakket van Mechbat steeds meer een civiel-militair karakter. De economische malaise en de toenemende greep die criminele organisaties op het openbare leven kregen, hadden nadelige gevolgen voor de stabiliteit in het aan Mechbat toevertrouwde gebied. Het Ministerie van Defensie stuurde daarom vanaf maart 2001 in het kader van de civiel-militaire samenwerking reserveofficieren naar Bosnië. Zij kregen onder de noemer IDEA (*Integrated Development of Entrepreneurial Activities*) tot taak met name het midden- en kleinbedrijf in het Nederlandse bataljonsvak te stimuleren door Nederlandse en Bosnische bedrijven met elkaar in contact te brengen. Economische ontwikkeling zou, zo meende men, de stabiliteit in het gebied ten goede komen. De resultaten lieten zich moeilijk meten. Desondanks spraken Bosnische ondernemers hun waardering uit voor het project. In november 2004 droeg IDEA haar werkzaamheden over aan een Amerikaanse NGO en trok zich vervolgens uit Bosnië terug. Daarnaast bleven de herstelprojecten ook een belangrijke factor in de civiel-militaire samenwerking.

Criminele netwerken vormden een grote bedreiging voor de stabiliteit in het gebied. Ze ondermijnden immers het staatsgezag en waren een mogelijke bron van inkomsten voor personen die het Dayton-akkoord vijandig gezind waren. Naast vrouwenhandel vormde vooral illegale houtkap in Bosnië een belangrijke inkomstenbron voor criminelen. In oktober 2003 startte Mechbat dan ook de operatie *Mooirivier* teneinde de illegale houtkap in kaart te brengen. Mechbat kreeg daarbij in de maanden november en december hulp van een Canadese helikopter. Het succes van operatie *Mooirivier* deed de MNB *Northwest* in januari 2004 besluiten de lokale autoriteiten op basis van de verzamelde informatie te steunen bij de aanpak van de illegale praktijken (operatie *Redwood*).

De toenemende aandacht voor de civiele aspecten van het Dayton-akkoord betekende overigens niet dat de militaire aspecten werden veronachtzaamd. De inkringing en integratie van de legers van de Bosnische Serviërs en de Moslim-Kroatische Federatie stond nog steeds hoog op de agenda. Daar waar het troepenplafond met succes naar beneden werd gebracht, verliep de daadwerkelijke integratie juist moeizaam. Zo hield SFOR er in 2001 serieus rekening mee dat de Bosnische Kroaten hun eigen weg zouden gaan en daarmee een derde entiteit zouden vormen. In maart 2001 ontsloeg SFOR diverse Bosnisch-Kroatische generaals die zich deloyaal gedroegen ten opzichte van de federale regering. SFOR was er alles aan gelegen te voorkomen dat de Bosnische Kroaten naar de wapens zouden grijpen, temeer daar de bewakers van de wapenopslagplaatsen thuis bleven uit protest tegen de ontslagen. SFOR nam de bewaking van het merendeel van de Bosnisch-Kroatische opslagplaatsen op zich en maakte van de gelegenheid gebruik het aantal opslagplaatsen in te krimpen (operatie *Gauntlet*). Ter versterking van Mechbat werden de eenheden die *stand-by* stonden in Nederland, het mortier- en het CRC-peloton (KL), eind april in Bosnië ingezet. Tijdens een oefening van het CRC-peloton kwam kanonnier B. Alsemgeest om het leven. Beide pelotons keerden op 29 mei 2001 terug naar Nederland. Een peloton mobiele eenheid van de Koninklijke Marechaussee (56 man) stond van 1 juni 2001 tot 14 juli 2003 voor CRC-taken *stand-by* in Nederland.

De kantonnering van het wapentuig van de voormalige strijdende partijen kende sinds maart 1998 een civiele variant, operatie *Harvest* genaamd. Mechbat hield met de regelmaat van de klok inzamelingsoperaties onder de burgerbevolking. Zo leverde een *Harvest*-operatie in Busovaca in maart 2003 438 granaten, 58 geweergranaten, 14 wapens, 28 mijnen, 4 antitankwapens en 10.480 stuks klein-kalibermunitie op. De idee dat zich in Bosnië-Herzegovina geheime omvangrijke wapenopslagplaatsen zouden bevinden, is echter nooit onomstotelijk bewezen. Desondanks waren de vondsten soms aanzienlijk. Zo vond een Nederlands peloton op 4 september 2003 zeventig geleide raketten, vijftig artilleriegranaten en twee kisten met munitie.

Het operatiegebied van het Nederlands bataljon wijzigde op 15 augustus 2002 voor de laatste maal. De vermindering van de operationele sterkte van SFOR resulteerde in een vergroting van het Nederlandse verantwoordelijkheidsgebied met kanton 10,

waarin zich onder meer de plaatsen Livno en Tomislavgrad bevonden. Mechbat handhaafde zijn teams in Novi Travnik en Bugojno, alsmede het pelotonshuis in Jajce. Daarnaast kwam er op 2 augustus 2002 een *forward operating base* (FOB) in Suica, bemand door een eenheid ter grootte van een peloton. Een oude bekende, R0B, kwam eveneens weer in beheer bij Mechbat.

Het hoofdkwartier van SFOR besloot medio 2003 over te gaan op een nieuw operatieconcept. SFOR zou niet langer een stabilisatiemacht pur sang zijn, maar een deel van haar organisatie inrichten als waarnemingsmissie. De MNB *Northwest* (tot 1 januari 2003 MND *Southwest* geheten) werd gereorganiseerd tot *Multinational Task Force Northwest* (MNTF *Northwest*). De drie bataljons werden teruggetrokken en vervangen door één, door het Verenigd Koninkrijk geleid, bataljon (*Multinational Battlegroup*: MNBG) waarin één van de drie compagnieën Nederlands was. Een belangrijke component van de MNTF *Northwest* waren de *Liaison and Observation Teams* (LOT's). Deze teams, bestaande uit acht tot zestien militairen, vergaarden informatie over de veiligheidssituatie in het inzetgebied met als doel inzicht te krijgen in de sociale, politieke, economische, militaire en veiligheidsstructuren. Het personeel van de LOT's was in het gehele verantwoordelijkheidsgebied van de MNTF *Northwest* tussen de bevolking geplaatst in zogeheten LOT-huizen. Nederland leverde circa 70 van de 160 militairen van de LOT-organisatie in de MNTF *Northwest*, onder wie de commandant. Nederland sloot in het eerste kwartaal van 2004 achtereenvolgens het pelotonshuis te Jajce (6 februari 2004), R0B (3 maart 2004), R0A (6 april 2004) en de basis te Novi Travnik (20 april 2004). De nieuwe LOT-organisatie werd op 16 januari 2004 operationeel, terwijl Team Bugojno, als voorloper van de infanteriecompagnie, op 20 februari 2004 bij de MNBG werd ingedeeld. De verantwoordelijkheid van Mechbat voor het gebied eindigde op 28 april 2004.

Commandanten 1(NL)Mechbat IFOR/SFOR

lkol T.G.J. Damen (21 december 1995 - 19 juni 1996)
lkol J.A. van der Louw (19 juni 1996 - 15 december 1996)
lkol F.M. de Wit (15 december 1996 - 11 juni 1997)
lkol F.A. Feskens (11 juni 1997 - 6 december 1997)
lkol A.C. Oostendorp (6 december 1997 - 23 mei 1998)
lkol T.W.B. Vleugels (23 mei 1998 - 15 november 1998)
lkol A.T. Vermeij (15 november 1998 - 16 mei 1999)
lkol M.J.H.M. van Uhm (16 mei 1999 - 7 november 1999)
lkol M.J.H.M. Bastin (7 november 1999 - 7 mei 2000)
lkol W. Sleurink (7 mei 2000 - 30 november 2000)
lkol H.J. Maijers (30 november 2000 - 9 mei 2001)
lkol G.J.M. van Opdorp (9 mei 2001 - 4 november 2001)
lkol M.C. de Kruif (4 november 2001 - 5 mei 2002)
lkol P.J. Schaberg (5 mei 2002 - 3 november 2002)

lkol H.A.J.M. Jacobs (3 november 2002 - 5 mei 2003)
lkol M.A. van der Laan (5 mei 2003 - 3 november 2003)
lkol G.W. van Keulen (3 november 2003 - 28 april 2004)

Commandanten infanteriecompagnie

maj M.J. Bonn (28 april 2004 - 28 oktober 2004)
maj P.T.H.R. Jansen (28 oktober 2004 - 2 december 2004)

Commandanten LOT-organisatie

lkol R.W.C.R. Daalman (5 maart 2004 - 23 september 2004)
lkol R.J. Jeulink (23 september 2004 - heden)

Buitenlandse eenheden ingedeeld bij Mechbat

Bulgaars geniepeloton (1 juli 1997 - 7 mei 2002)
Roemeense EOD (17 november 2000 - 1 november 2003)
Bulgaars infanteriepeloton (7 mei 2002 - 28 april 2004)

1(NL)LogTbat IFOR en 1(NL)LogBat IFOR

Nederland nam in zijn IFOR-bijdrage het logistiek en transportbataljon (LogTbat) van UNPROFOR over. Wel verlieten de Belgische transporteurs het bataljon. Sinds 1 oktober 1995 was de Nederlandse logistieke eenheid op de voormalige *Logbase Split* omgedoopt tot *point of debarkation*-compagnie (POD-compagnie) en toegevoegd aan LogTbat. Naast de POD-compagnie bestond LogTbat uit een SSV-, een bevoorradings-, een transport- en een herstelcompagnie (totaal 650 militairen). De komst van het eerste Nederlandse IFOR-bataljon en de Nederlandse wens om in de eigen tweedelijns geneeskundige verzorging te kunnen voorzien, leidden ertoe dat op 12 januari 1996 een geneeskundige compagnie aan het bataljon werd toegevoegd. Deze vestigde zich op de compound van A-team in Novi Travnik. De gehele MND *South-West* kon van haar faciliteiten gebruik maken. Het geneeskundig personeel roteerde in tegenstelling tot de andere Nederlandse militairen – die gedurende zes maanden werden ingezet – om de drie maanden.

LogTbat stond onder operationeel bevel van de Britse divisiecommandant. Het bataljon richtte zich primair op de bevoorrading van de Nederlandse eenheden in Bosnië; een enkele keer reden Nederlandse konvoeien voor andere IFOR-eenheden of voor de UNHCR. De transportcapaciteit van het bataljon werd tussen 27 december 1995 en 2 februari 1996 uitgebreid met een transporteenheid van 63 militairen, grotendeels afkomstig van de Koninklijke Luchtmacht. Met het einde van de gevechten verminderde de behoefte aan (militaire) humanitaire transportcapaciteit. Dit kwam op 1 augustus 1996 tot uiting in de nieuwe naam van het bataljon: 1(NL)Logbat. De voorheen grotendeels humanitair ingevulde 'T' van 'transport' verviel.

De bevocompagnie verplaatste zich in de zomer van 1996 van de compound in Santici, waar de houtimpregneerfabriek weer in gebruik werd genomen, naar de locatie van de transportcompagnie in Busovaca. Zij werden samengevoegd tot een B&T-compagnie (bevoorraders- en transportcompagnie). Vijftig militairen en 35 voertuigen werden hierdoor overbodig. De sluiting van de compound in Santici leidde ertoe dat de herstelcompagnie naar Donji Vakuf werd overgeplaatst en daar op 1 oktober 1996 de werkzaamheden hervatte.

De overgang van IFOR naar SFOR en de daaruit voortvloeiende inkrimping van de Nederlandse bijdrage betekenden het einde voor het logistieke bataljon, dat op 2 december 1996 werd opgeheven. Uit het bataljon werd een eenheid ter grootte van een compagnie geformeerd en als 1(NL)Logcie ingedeeld bij het Nederlandse Mechbat. Het resterende deel van het bataljon regelde, onder de naam *Redeployment Commando*, de opheffing en het vertrek. Daarvoor werd het tijdelijk versterkt met een 37 man tellend bewakingspeloton van de KLu, tot op 1 februari definitief het doek viel.

Commandanten 1(NL)LogTbat en 1(NL)Logbat IFOR

kol H.J.G.J. Teussink (21 december 1995 - 3 februari 1996)

lkol D.K. Brouwer (3 februari 1996 - 1 juni 1996)

lkol L.M.T. Kuijpers (1 juni 1996 - 2 december 1996)

1(NL)Mrcie IFOR

De mortiercompagnie (162 militairen) van het Korps Mariniers (zie RRF) verplaatste zich eind december 1995 van de berg Igman bij Sarajevo naar Jezero, gelegen ten westen van Jajce, waar ze een compound deelde met een Britse eenheid. De compagnie was onderdeel van de Britse divisieartilleriegroep. De compagnie bestond uit een mortiergroep (twee pelotons) en een tactische groep. Eén peloton van de mortiergroep fungeerde tezamen met een Britse batterij als de *Quick Reaction Force* (QRF) van de Britse artilleriecommandant en moest in die hoedanigheid binnen dertig minuten inzetbaar zijn, terwijl het andere peloton in training was en de beveiliging van de mortieropsporingsradars leverde. De QRF zou zich naar verwachting luchtmobiel verplaatsen, waarvoor de mariniers begin januari 1996 extra training kregen. De eenheid kreeg daarnaast regelmatig opdracht om op verschillende locaties in het divisievak de vuurkracht van de eenheid te demonstreren. De tactische groep werd gevormd door de compagniesstaf en drie waarnemers. De staf en een waarnemer stonden, als onderdeel van het vuursteuncoördinatiecentrum van het Nederlandse Mechbat, ter beschikking van de bataljonscommandant van deze landmacht eenheid. De twee andere waarnemers ondersteunden de operaties van een Britse eenheid in Sanski Most en Bosanski Petrovac.

Een mortiercompagnie van de luchtmobiele brigade (159 militairen) onder bevel van majoor J.M.J. van der Heijden lostte op 26 juni 1996 de marinierscompagnie in Jezero af. De compagnie viel evenals haar voorganger onder bevel van de Britse divisieartil-

leriegroep. De mortiercompagnie werd op 7 december 1996 uit de slagorde genomen, de laatste militairen keerden op 18 december terug.

Commandanten 1(NL)Mrcie IFOR

majmarns I. Piepers (9 juni 1995 - 6 januari 1996)

majmarns H. Heyda (6 januari 1996 - 26 juni 1996)

maj J.M.J. van der Heijden (26 juni 1996 - 7 december 1996)

1(NL)Morbt IFOR/SFOR

De mortieropsporingsradarbatterij (33 militairen, zie RRF, pag. 280) verplaatste zich op 5 januari 1996 van de berg Igman bij Sarajevo naar de omgeving van Mrkonjic Grad. Eén van de drie radars bleef in reserve, terwijl de twee andere op 6 januari 1996 in Kula (radar 1) en Dubrave (radar 2), respectievelijk ten westen en ten oosten van Mrkonjic Grad, werden opgesteld. De bemanning van beide radars was op de afgelegen locaties geheel op zichzelf aangewezen. De commandant van de mortiercompagnie besloot uiteindelijk aan elke radar vier mariniers als tijdelijk wachtdetachement toe te wijzen, om de krappe bezetting enigszins te ontlasten.

De commandogroep in Jezero verhuisde na het vertrek van de mariniers naar de oude locatie van B-team in Jajce, die in Britse handen was overgegaan. Radar 1 verplaatste op 17 maart 1996 van Kula naar Bililic en op 5 september 1996 naar Brankovac, terwijl radar 2 op 30 juli 1996 in Pavlovici een nieuwe opstelling innam. Radar 2 nam van 20 tot 25 november 1997 stelling in de buurt van Banja Luka. De eenheid moest daar een oogje in het zeil houden gedurende de parlementsverkiezingen in de Republika Srpska. De batterij werd in het kader van een verdere afslanking van SFOR op 22 mei 1998 uit de slagorde genomen.

Commandanten 1(NL)Morbt IFOR/SFOR

kap J.W.L. Rodenburg (15 november 1995 - 5 mei 1996)

kap J.A.H.M. Majoie (5 mei 1996 - 12 december 1996)

kap G.J.T. Jelsma (12 december 1996 - 10 juni 1997)

kap R. Sijbrandi (10 juni 1997 - 7 december 1997)

kap J.J.G. Franssen (7 december 1997 - 22 mei 1998)

Nederlandse fregatten in IFOR/SFOR

De KM stelt op roulatiebasis het Nederlandse schip in STANAVFORMED beschikbaar voor de maritieme component van IFOR/SFOR. Eén Orion opereert honderd dagen per jaar vanaf het *naval air station* Sigonella. Nederlandse marineschepen die deel uitmaken van STANAVFORMED zijn sinds 11 september 2001 niet meer ingezet in de Adriatische Zee ter ondersteuning van de NAVO-operaties in de Balkan.

Commandanten fregatten IFOR/SFOR

- kltz F.T.S. van der Laan: Hr.Ms. *Van Galen* (22 juni - 22 december 1996)
kltz J. Mossel: Hr.Ms. *Van Galen* (22 december 1996 - 30 december 1996)
kltz S. van der Sluijs: Hr.Ms. *Jan van Brakel* (30 december 1996 - 22 februari 1997)
kltz J.A. Leenders: Hr.Ms. *Karel Doorman* (22 februari 1997 - 28 juli 1997)
kltz L. Kool: Hr.Ms. *Van Amstel* (28 juli 1997 - 29 december 1997)
kltz F.J.H. van den Berg: Hr.Ms. *Abraham van der Hulst* (29 december 1997 - 2 maart 1998)
kltz W. Nagtegaal: Hr.Ms. *Van Speyk* (2 maart 1998 - 25 juli 1999)
kltz A. Meeldijk: Hr.Ms. *Pieter Floris* (25 juli 1998 - 25 december 1998)
kltz J.W. Wolters: Hr.Ms. *Bloys van Treslong* (18 januari 1999 - 27 juli 1999)
kltz M.B. Hijmans: Hr.Ms. *Karel Doorman* (22 augustus 1999 - 27 december 1999)
kltz S.J.J. Both: Hr.Ms. *Jan van Brakel* (27 december 1999 - 4 mei 2000)
kltz P.F. de Boer: Hr.Ms. *Tjerk Hiddes* (4 mei 2000 - 1 augustus 2000)
kltz C.E. van Haastert: Hr.Ms. *Van Amstel* (1 augustus 2000 - 15 januari 2001)
kltz C.J.H. Trimpe Burger: Hr.Ms. *Karel Doorman* (15 januari 2001 - 30 maart 2001)
kltz M. Verschelling: Hr.Ms. *Philips van Almonde* (8 april 2001 - 3 augustus 2001)

1(NL)HET-peloton IFOR/SFOR

De KL stelde op 17 oktober 1996 een peloton van zes zware trekker-opleggercombinaties ter beschikking van de IFOR-commandant: een *Heavy Equipment Transport*-peloton (HET-peloton). Dit peloton werd bij het POD-peloton in Trogir ingedeeld, maar kwam op 4 november onder operationeel bevel van de commandant van de Duitse IFOR-eenheden. De Duitsers zorgden vanaf dat moment ook voor de logistieke ondersteuning. De commandant van LogTbat kon – evenals de commandanten van andere IFOR-eenheden – slechts na tussenkomst van de Duitse contingentscommandant de zware transporteurs gebruiken. Het HET-peloton voerde voor alle tot IFOR of SFOR behorende eenheden in Bosnië het zware materieel af. De eenheid keerde op 12 februari 1997 terug naar Nederland.

Commandant 1(NL)HET-peloton IFOR/SFOR

elnt M.P.J.M. Kerstens (17 oktober 1996 - 12 februari 1997)

De Windmill-express IFOR/SFOR

De belangrijkste aan- en afvoerroute over land voor de Amerikaanse IFOR- en SFOR-eenheden liep vanuit Duitsland via Oostenrijk naar Hongarije (*Eagle-Express*). De Amerikanen hadden eind 1996 onvoldoende chauffeurs om het toen overvloedige IFOR-materieel naar Duitsland terug te brengen en vroegen onder meer Nederland om hulp. Het Ministerie van Defensie stelde vanaf 16 december 1996 48 chauffeurs en 11 kaderleden beschikbaar die met Amerikaanse vrachtwagens (hoofdzakelijk trekker-opleggercombinaties) vanuit Kaiserslautern werden ingezet voor de zogenoemde

Windmill-express. De eenheid bestond uit twee pelotons met elk 24 chauffeurs (vanwege de lange afstanden werden twee chauffeurs op elke vrachtwagen geplaatst). De Nederlandse militairen keerden op 29 april 1997 terug naar hun organieke werkplek.

1(NL)EOD-detachment IFOR

Het grote aantal mijnen vormde een belemmering voor de mobiliteit en taakuitoefening van de IFOR/SFOR-eenheden. De Nederlandse regering stuurde daarom drie teams van de EOD van de KLu (totaal zes militairen) naar Santici, die onder bevel van de Britse divisiecommandant kwamen. De EOD'ers hadden de opdracht bepaalde vitale routes, inclusief een strook van 25 meter aan weerszijde van de weg, mijnenvrij te maken en te houden. Een van de teams was te allen tijde stand-by voor medische evacuaties.

De commandant was tevens lid van een van de teams, waardoor hij weinig tijd had om het detachement aan te sturen. Het detachement dat in juli 1996 voor aflossing zorgde was dan ook uitgebreid tot elf militairen om de taken te verlichten. Het detachement stond vanaf 26 juli niet langer onder rechtstreeks bevel van de Britse divisiecommandant, maar onder dat van commandant LogTbat. Het detachement verhuisde in augustus van Santici naar Busovaca. Op 9 december 1996 werden de EOD'ers ingedeeld bij het Nederlandse Mechbat en in Sisava gehuisvest. De sergeant-majoor H.G.G. van der Slik ontving voor zijn moedig optreden op 23 april 1996, toen hij een zwaargewonde collega uit een mijnenveld loodste, in het september 1996 het Ereteken van Verdienste in Zilver.

Commandant 1(NL)EOD-detachment IFOR

kap J.H.H.M. Vingerhoets (1 januari 1996 - 26 juli 1996)

1(NL)KCT-detachment IFOR

De KL stelde – naast het peloton van het Korps Commandotroepen (KCT) voor het Nederlandse Mechbat – op 30 december 1995 een detachement van zeventien commando's als *Joint Commission Observers* (JCO's) ter beschikking van de IFOR-commandant. Dit detachement kwam onder bevel van *22(UK)SAS Regiment*. Twee commando's werden bij de *Combined Joint Special Operations Task Force* (CJSOTF) in Kiseljak (vanaf 12 januari 1996 in Sarajevo) geplaatst. De twee ploegen waaruit het Nederlandse KCT-detachement bestond, verkenden het achtergebied van de MND *South-West*, leverden gegevens voor de *Joint Military Commissions* (overlegorgaan van de voormalige strijdende partijen en IFOR) en observeerden achtergebleven radicale mujaheddin-eenheden. De IFOR-troepenmacht nam geleidelijk een groot aantal taken van de KCT'ers over waardoor een inkrimping van het Nederlandse detachement mogelijk werd. Een majoor werd al op 22 maart 1996 teruggetrokken. Het resterende deel van het detachement keerde, op twee militairen na, eind april terug naar Nederland. Het detachement was op afroep beschikbaar en keerde nog een aantal ma-

len terug naar Bosnië. Doel was de commandant van SFOR buiten de normale kanalen om te informeren over hetgeen er leefde onder de bevolking. De SFOR-bataljons hielden zich hier ook in toenemende mate mee bezig, waardoor het werk van de JCO's overbodig werd. De laatste twee Nederlandse JCO-ploegen keerden op 23 maart 2001 terug naar Nederland.

Transporteenheid Rimini IFOR

De KLu stationeerde van 12 december 1995 tot 12 februari 1996 veertig militairen, een C-130 Hercules en twee F-27 transportvliegtuigen in het Italiaanse Rimini als onderdeel van het *Multinational Airlift and Medical Detachment* (totaal 140 militairen). De Nederlandse Hercules werd ingezet voor transporttaken, terwijl de F-27's beschikbaar waren voor medische evacuaties.

Detachementscommandant transporteenheid Rimini IFOR/SFOR

maj (KLu) E.A.C.A. Oehlers (12 december 1995 - 12 februari 1996)

Helidetachementen IFOR/SFOR

De KLu stelde op 9 maart 1996 een helikopterdetachement met drie Alouettes III en achttien militairen ter beschikking van IFOR, dat op 11 april inzetbaar was. Het detachement kreeg als standplaats Santici, maar stond onder operationeel bevel van de Britse commandant van het helikopterdetachement in Gornji Vakuf. Het Nederlandse detachement was uitgezonden omdat de heli's uitkomst boden in het heuvelachtige terrein met zijn slechte wegen. De helikopters hadden hoofdzakelijk verbindingstaken, maar konden ook voor de afvoer van gewonden worden ingezet. Een detachement met drie Bölkow-helikopters lostte de Alouettes III op 16 juli 1996 af. Het detachement moest in dezelfde periode, door de sluiting van de compound Santici, naar Gornji Vakuf verhuizen. De kleinere bijdrage van Nederland aan SFOR betekende dat de heli's op 15 december 1996 werden teruggetrokken.

Op verzoek van de Britse divisiecommandant zond de Nederlandse regering eind augustus 1997 tijdelijk 3 Bölkow-helikopters met 21 militairen naar Banja Luka. Het detachement voerde verbinding- en waarnemingstaken uit met het oog op de gemeenteraadsverkiezingen op 13 en 14 september 1997 en keerde op 30 september terug naar Nederland. Ruim drie jaar later stelde het Ministerie van Defensie wederom helikopters ter beschikking van SFOR. Ditmaal ging het om vijf AS-532U2 Cougar helikopters en 132 militairen voor transport en medische evacuatie (medevac), die vanaf 1 januari 2001 beschikbaar waren. Nederland kwam daarmee tegemoet aan de afspraken die binnen de MND *Southwest* met Canada, Verenigd Koninkrijk en Tsjechië waren gemaakt over de verdeling van de taken op divisieniveau. Een Roemeens helikopterbevoorrading- en brandbestrijdingsteam arriveerde al op 17 november 2000 in Split en nam, evenals het helikopterdetachement dat zou doen, haar intrek in de Divulje Barracks. Al snel stelde het detachement vast dat een helikopter uitgerust

met een lier – essentieel voor de medevac-taak – bijzonder wenselijk was. Deze arriveerde op 21 februari 2001, maar was pas op 17 april 2001 – na afronding van de ‘lier-opleiding’ – inzetbaar. De medevac-heli werd gestationeerd bij het SFOR-ziekenhuis in Sipovo.

De vijf Cougars werden op in december 2001 vervangen door vier heli’s van het type CH-47 Chinook. Een half jaar later losten de Cougars, ditmaal twee stuks (en twee helikopters *stand-by* in Nederland), op hun beurt de Chinooks weer af. Het detachement opereerde vanaf die datum vanuit Bugojno, waardoor – logistiek ondersteund door het NSE – de sterkte met ongeveer negentig personen kon worden teruggebracht. De Nederlanders kregen op 1 september 2002 versterking van twee Slowaakse MI-17 HIP helikopters en 21 militairen. Het detachement telde 62 militairen, onder wie 15 Nederlanders op afroep. Op 24 december 2002 vloog een Slowaakse helikopter – kort nadat de staatssecretaris van Defensie, C. van der Knaap, was afgezet in Novi Travnik – tegen hoogspanningskabels, waarbij drie gewonden vielen. Nederlandse militairen werden ingezet bij de berging van de helikopter en twee dagen later bracht een Nederlandse F-60 de drie gewonden naar de hoofdstad van Slowakije, Bratislava. Enkele maanden later keerde het Roemeense brandweerdetachement terug naar eigen land, een jaar later op 18 december 2003 gevolgd door de Slowaken. De twee Nederlandse Cougars en het Roemeense helikopterbevoorradingsteam keerden op 1 juni 2004 huiswaarts.

Commandanten helikopter-detachementen IFOR/SFOR

kap. F.F. van Dommelen (11 april 1996 - 16 juli 1996)
maj. B.J. Holewijn (16 juli 1996 - 15 december 1996)
maj. R.P.A. Diebels (31 augustus 1997 - 30 september 1997)
lkol B.H. Hoitink (10 december 2000 - 26 juni 2001)
lkol R.C.A. Cuppes (26 juni 2001 - 31 december 2001)
lkol R. van Ravenzwaaij (31 december 2001 - 30 juni 2002)
maj M. Mante (30 juni 2002 - 28 oktober 2002)
maj S. Hartogsveld (28 oktober 2002 - 26 februari 2003)
maj P.S. Horn (26 februari 2003 - 5 juli 2003)
maj P. Herben (5 juli 2003 - 4 oktober 2003)
lkol G. Pijpers (4 oktober 2003 - 3 januari 2004)
maj H. Boerefijn (3 januari 2004 - 30 maart 2004)
maj H.C. Sonius (30 maart 2004 - 3 juni 2004)

1(NL)EOV-compagnie SFOR

De Nederlandse regering besloot in december 1996 een eenheid voor elektronische oorlogvoering (EOV) naar Bosnië te sturen. De 36 militairen moesten het berichtenverkeer van de voormalige strijdende partijen onderscheppen en analyseren. De kwartiermakers van de EOV-compagnie arriveerden op 30 januari in Busovaca en kozen

Sisava als uitvalsbasis. De gehele compagnie was daar op 23 februari paraat. De eenheid, onder meer uitgerust met vier Fuchs-pantservoertuigen die functioneerden als peilstations, koos veelvuldig positie op het nabij Sisava gelegen relayeestation R0A, maar werkte ook op andere locaties in het Nederlandse bataljonsvak en soms ook daarbuiten. De EOV-compagnie werd op 12 januari 1998 teruggetrokken. Op 1 september 1998 werd opnieuw een EOV-compagnie (14 militairen) operationeel gesteld, ditmaal ter ondersteuning van de sectie inlichtingen en operatiën van het Britse divisiehoofdkwartier. De EOV-compagnie werd per 1 juli 2000 opgenomen in het verbindingsondersteuningsbataljon.

Commandanten 1(NL)EOV-compagnie SFOR

kap J. Haan (23 februari 1997 - 1 augustus 1997)

kap R.C.G. Daniëls (1 augustus 1997 - 12 januari 1998)

kap J.N.A. van der Voort (1 september 1998 - 8 maart 1999)

kap L.F. Zwanenburg (8 maart 1999 - 25 augustus 1999)

kap M.A. Scholten (25 augustus 1999 - 23 februari 2000)

kap R.C.M. van der Heijden (23 februari 2000 - 1 juli 2000)

Het AH-64 Apache-helikopterdetachement SFOR

De KLu stuurde op Amerikaans verzoek een detachement van zeven militairen en twee AH-64A Apache-gevechtshelikopters van 301 Squadron naar Tuzla, vanwaar zij de Amerikaanse operaties in de MND *North* gingen ondersteunen. De helikopters waren vanaf 17 juni 1998 operationeel op *Camp Comanche* ten westen van Tuzla. Het helikopterdetachement beëindigde op 15 september 1999 de werkzaamheden.

Commandanten Apache-detachement SFOR

kap E. Hermans (17 juni 1998 - 13 september 1998)

kap J.J. Koedijk (13 september 1998 - 13 december 1998)

maj C.L.A.N. van Tartwijk (13 december 1998 - 13 maart 1999)

maj R.P.J. Adang (13 maart 1999 - 15 juni 1999)

maj O. Eichelsheim (15 juni 1999 - 15 september 1999)

1(NL)NSE SFOR

De uitbreiding van de Nederlandse bijdrage met een verbindingseenheid en stafpersoneel betekende een extra logistieke last voor het gemechaniseerde bataljon. Dit was reden voor het Ministerie van Defensie om per 1 juni 2000 de logistieke ondersteuning van alle Nederlandse militairen in voormalig Joegoslavië bij een aparte eenheid – 1(NL)NSE SFOR – onder te brengen. Het *National Support Element* (NSE) was opgebouwd uit een staf, staf- en verzorgingscompagnie, een bevoorradings- en transportcompagnie, een herstelcompagnie en een POD-peloton (totaal 312 militairen). De sterkte van het NSE daalde tot 270 in mei 2002 en tot 225 in juni 2003. De Neder-

landse militairen die werkzaam waren bij het hoofdkwartier van SFOR, UNMIBH en ECMM (totaal 128 militairen) waren administratief ingedeeld bij het NSE.

Commandanten 1(NL)NSE SFOR

lkol J.C.M. Lamerichs (1 juni 2000 - 17 november 2000)

lkol J. de Koff (17 november 2000 - 8 mei 2001)

maj A.H.G. Schuilenburg (8 mei 2001 - 11 november 2001)

maj L.F. Vingerhoed (11 november 2001 - 11 mei 2002)

maj R.J.G. van der Vegt (11 mei 2002 - 16 november 2002)

maj F.A. Monch (16 november 2002 - 17 mei 2003)

maj G.H.F. Verkroost (17 mei 2003 - 8 november 2003)

maj J.F.A.C. van Hulst (8 november 2003 - 2 mei 2004)

Commandanten ondersteuningscompagnie

maj D.J. Smit (2 mei 2004 - 30 oktober 2004)

maj H.J.P. Groothuijs (30 oktober 2004 - 2 december 2004)

1(NL)Vbdostbat / 1(NL)Vbdcie

Het verbindingsondersteuningsbataljon (Vbdostbat) verzorgde sinds juli 2000 de verbindingen voor het hoofdkwartier van de MND *Southwest*. Het bataljon moest daar de bediening en het onderhoud verzorgen van het satellietcommunicatiesysteem *Myra Blue*, een computernetwerk met de naam *CRISIS* en het communicatiesysteem *Dagger*. Na aankomst in Banja Luka bleek geen van de systemen die het bataljon over zou nemen operationeel. Pas in de eerste helft van augustus werd *Myra Blue* opgeleverd, een maand later gevolgd door *CRISIS*. Het *Dagger*-systeem lag toen nog op de teken-tafel. De verbindelaars namen tevens het onderhoud en beheer van de *Lattice*-koffers (een satellietcommunicatiesysteem voor het verkeersnoodnet) en *Curch* (monitoren vliegbewegingen) op zich.

Het bataljon was opgebouwd uit een staf, staf- en verzorgingscompagnie, een verbindingsondersteuningscompagnie en het EOVDetachment (totaal 135 militairen). De militairen werden geplaatst op elf locaties in Bosnië-Herzegovina en Kroatië. Naast Banja Luka waren dat onder meer de staven van de *battlegroups*, de helikoptereenheid in Split en het schietterrein in Glamoc. De Nederlandse militairen die werkzaam waren bij het divisiehoofdkwartier, het geneeskundig detachement in Sipovo en het KCT-detachment werden administratief bij het bataljon ingedeeld (totaal 100 militairen).

Het bataljon werd begin 2001 gereorganiseerd tot een compagnie bestaande uit een logistiek peloton, een TACCOMS (*tactical communications*)-peloton, een CIS (*communication and information systems*)-peloton en een peloton dat verschillende communicatiecentra bij de eenheden van de Multinationale Divisie (vanaf december 2002: Multinationale Brigade) bemande (*comcen.peloton*). Het Taccomspeloton bediende onder meer het *Dagger*-systeem; de mobiele satellietgrondstations die in een Landro-

ver terreinvoertuig waren gemonteerd t.b.v. het SFOR communicatienetwerk Myra Blue. Het CIS-peloton ondersteunde het divisiehoofdkwartier op lokaal niveau en beheerde vanuit Banja Luka tevens het Myra Blue-netwerk. De verbindingscompagnie had ook enkele nationale taken. Zo was de eenheidscommandant administratief commandant voor alle op de Banja Luka Metal Factory (BLMF) gelegeerde Nederlanders. Het logistieke peloton ondersteunde niet alleen de operationele eenheden van de compagnie, maar ook het contingentscommando en het Nederlandse deel van het gezondheidscentrum op de BLMF. Een bijzondere taak was weggelegd voor het personeel van het communicatiecentrum in Sipovo. Wanneer de traumahelikopter moest uitrukken ging iemand van het COMCEN mee om de verbindingen op de plaats van het incident te verzorgen.

De verbindingscompagnie was initieel 105 personen sterk, later daalde dit tot 86 personen.

Commandanten 1(NL)Vbdostbat

lkol G.J.T.W. van Oirschot (1 juli 2000 - 13 november 2000)

lkol L.P. Booman (13 november 2000 - 14 mei 2001)

Commandanten 1(NL)Vbdcie

maj E.R.L. Saiboo (14 mei 2001 - 12 november 2001)

maj G.J.J. Kruijsbergen (12 november 2001 - 14 mei 2002)

maj F.J.M. Meuleman (14 mei 2002 - 11 november 2002)

maj R.G.H. Sloots (11 november 2002 - 7 mei 2003)

Role 3 MIMU (Multinational Integrated Medical Units) te Sipovo

Het Britse militair hospitaal te Sipovo werd met ingang van 1 mei 1999 een multinationalaal tweedelijns ziekenhuis voor Britse, Belgische en Nederlandse militairen in Bosnië. Tsjechië en Canada sloten zich hierbij aan. Het hospitaal telde twee chirurgische teams, de een voor algemene chirurgie en de ander orthopedisch, en had een capaciteit van twintig bedden.

Nederland leverde elk jaar drie van de acht roterende chirurgische teams en op permanente basis verpleegkundig en ondersteunend personeel (totaal 15 personen).

Daarnaast was Nederland onder meer verantwoordelijk voor de bloedbank. Het hospitaal verhuisde medio april van Sipovo naar Banja Luka.

Overledenen

ow H. Eijkenboom (24 november 1996)

sld1 C.D. van der Linden (11 februari 1997)

sld1 R.P. Wind (11 februari 1997)

adj W. van der Plas (7 november 2000)

kan B. Alsemgeest (8 mei 2001)

sm H.P. Hoekstra (6 december 2001)
kpl J.A. Nekeman (24 juli 2002)
kan1 D.A. Perdigoa (14 augustus 2002)

Aanbevolen literatuur

- 12(NL)Mechbat SFOR 6. *Het moet, dus het kan!* S.l., s.a.
Bevaart, W.; Elands, M.; Klep, C. en Staat, D. *Vijftig jaar Regiment Van Heutsz 1950-2000*. Den Haag, 2000.
Bokodi, I. *Door het juiste te doen vreest gij niemand, SFOR 14*. S.l., s.a.
Brongers, D.M. *101 Tankbataljon 1957-1997*. Den Haag, 1997.
Brouwer, C.; Hermans, R.; Kuiper, F.; Neijenhoff, H. van en Noulund, D. van den, ed. *Het was een rustige dag in de AO. 11(NL)Mechbat RHvS*. S.l., s.a.
Contco 08 boek. 11/05-00/11 1999. S.l., s.a.
Graaf, M. de, ed. *Vrede en verkiezingen: 17(NL)Mechbat GFPI - IFOR II Bosnië 1996*. Reusel, s.a.
Kolken, P.; Houten, J. van; Feijt, K. en Cappenberg, M., ed. *In het zicht van de Vlasic*. Beegden, s.a.
Roodenburg, P.F.M. en Fidom, M., ed. *It's lonely at the top juni '97 - december '97*. S.l., s.a.
Voets, H.; Nijman, F. en Klaasen, R. *Can do, no nonsense. SFOR 15*. S.l., 2004.
Vonk, J.; Waal, R. van der; Houten, J. van; Schrijver, P. en Vieane, E., ed. *Er is geen weg naar vrede, vrede is de weg. Operatie Joint Endeavour 42(NL)Mechbat Limburgse Jagers SFOR-4 23 mei - 15 november 1998*. Weert, 1999.
Wal, S. van der, ed. *Vrede en wederopbouw. 17(NL)Mechbat Garderegiment Fuseliers Prinses Irene*. S.l., s.a.

Geactualiseerd: 22 maart 2010